

l'interior i la persona idònia per aglutinar al seu voltant un reduït grup de la seva confiança. La trobada a París de tots dos, el 14 de novembre de 1959, va endegar el projecte de creació d'estructures de representació i d'acció política a l'interior.

La malaltia i el traspàs de Jaume Vicens van arribar quan s'esperava que la seva feina intel·lectual i política donés els millors fruits. Tanmateix, bona part del seu llegat és viu, com es desprèn del fet que, davant els dubtes i les incerteses que genera l'actualitat, sovint algú escrigui en un diari o manifesti en una tertúlia: «Què diria en Vicens?».

CRISTINA GATELL i GLÒRIA SOLER

Bibliografia:

Josep CLARA, Pere CORNELLÀ, Francesc MARINA i Antoni SIMON, *Epistolari de Jaume Vicens Vives*, 2 volums, Girona, Centre d'Estudis Històrics i Socials de Girona, 1994.

Cristina GATELL i Glòria SOLER, *Amb el corrent de proa. Les vides polítiques de Jaume Vicens Vives*, Barcelona, Quaderns Crema, 2012.

Josep Maria Muñoz, *Jaume Vicens i Vives. Una biografia intel·lectual*, Barcelona, Edicions 62, 1997.

Jaume SOBREQUÉS, *Història d'una amistat. Epistolari de Jaume Vicens i Vives i Santiago Sobrequés i Vidal (1929-1960)*, Girona / Barcelona, Ajuntament de Girona / Vicens Vives, 2000.

Referències:

1946, «Sense menjar no es pot treballar», *Història mundial de Catalunya*, pàgines 795-803.

1951, «Una vaga original: boicot als tramvies», *Història mundial de Catalunya*, pàgines 804-810.

1977, «"Ja soc aquí!" El retorn d'un president exiliat», *Història mundial de Catalunya*, pàgines 876-883.

1913

Salvador Espriu. Demiürg d'un univers literari

Salvador Espriu és un dels escriptors més originals de la literatura catalana contemporània. Amb una concepció dels gèneres com vasos comunicants, va crear una obra concebuda com un univers autònom ple de ressonàncies internes i en permanent diàleg amb la tradició occidental.

Salvador Espriu i Castelló va néixer a Santa Coloma de Farners el 1913. Del seu pare, el notari Francesc Espriu, va heretar-ne de molt jove la curiositat pel saber i un imaginari basat en la memòria local d'Arenys de Mar, d'on era originària una part de la família i on passaria els moments més feliços de la seva infantesa, que Espriu convertiria en matèria literària. Encara nen, el trauma de la mort de dos dels seus germans, l'experiència de la malaltia que li feu viure moments crítics, la llarga convalescència atenuada només per la lectura i l'estricta religiositat catòlica de la mare van anar configurant la seva manera tràgica, distanciada i profundament culturalista d'entendre el món, que pocs anys més tard transformaria en un univers de ficció.

Amb només quinze anys publicà en edició no venal *Israel. Bocetos*, una reescriptura lliure d'una tria de passatges breus de l'Antic Testament sobre història del poble d'Israel, des dels orígens tribals fins al període monàrquic, d'on prové la genealogia de la casa de Jesús, que centra l'atenció del pròleg de l'obra. Tot i ser un exercici d'estil ja s'hi insinua l'interès religiós i moral, la preferència pels personatges femenins i la concepció de la literatura com un diàleg amb la memòria cultural.

El setembre de l'any següent va començar les carreres de Dret i Filosofia i Lletres a la Universitat de Barcelona, aviat autònoma i republicana, on el jove escriptor compartia lectures, sobretot d'autors de la Generació del 98 i modernistes, i les seves creacions amb companys de promoció com Bartomeu Roselló-Pòrcel, gran amic i interlocutor poètic, Martí de Riquer o Ignasi Agustí. El 1931 publicà, ja en català, la seva primera novel·la, *El doctor Rip*, sobre les reflexions d'un metge malalt de càncer que se suïcida en la fase terminal per alliberar-se del dolor i de l'entorn familiar i laboral corromputs. Atret pels personatges agònics propis de la sensibilitat europea finisecular, introdueix en l'esquema modernista de la novel·la la tècnica del monòleg interior, en voga a escala internacional des de la publicació de l'*Ulisses* de James Joyce, per bé que inspirada en l'adaptació que n'havia fet Josep Pla a *Relacions* (1927) i, sobretot, Carles Soldevila a *Fanny* (1929). Tot i que Espriu no autoritzaria que es tornés a publicar sense reescriure-la de cap i de nou, cosa que va fer entre el 1972 i el 1978, per polir-ne la llengua i adaptar-la al sentit del seu món literari tal com havia evolucionat fins llavors, *El doctor Rip* mostra l'interès de combinar la tradició del gènere amb les noves tècniques narratives.

El 1931 també presenta *Laia*, una novel·la de base simbòlica i perfil modernista situada en un poble de pescadors a la segona meitat del segle XIX. La trama s'articula entorn del triangle amorós entre Laia, Quelot —el marit— i Esteve —l'amant—, que queda travessada d'una retícula d'històries d'altres personatges de la vila, una part dels quals provenen de la memòria local d'Arenys de Mar. S'hi consolida una idea de la crueltat com a condició inherent a l'home i a la societat, i una visió del món fragmentada que es traduirà en l'abandonament del gènere, unitari i versemblant per excel·lència, a favor de la narrativa breu i del grotesc. El resultat serà *Aspectes* (1934), un conjunt de contes morals que conviden el lector a reflexionar sobre les interferències entre vida i art a partir de personatges que es van buidant de

profunditat anímica fins a convertir-se en esquemes, ninots o figures que són construccions culturals —mites, llegendes, arquetips—, alguns provinents del món de *Laia*.

L'humor i la deriva satírica de la seva narrativa continua amb *Miratge a Citera* (1935), publicada a les edicions LEDA, que ell mateix dirigia amb altres companys de la universitat. Aquesta *nouvelle* és un diari íntim de Carlota en què l'adolescent projecta la seva passió per Emili en una relació pseudolèsbica amb la monja Maria de Llodio, professora de literatura de l'internat aristocràtic on viu reclosa la protagonista, inspirada en la novel·la *Manuela*, de Christa Winsloe, adaptada al cinema per Leontine Sagan a *Noies d'uniforme*, que va tenir gran èxit a Barcelona aquells anys. Serà el primer d'un seguit de relats en què Espriu tracta el tema de l'amor des del mite de Narcís per especular sobre el problema de la identitat que busca en el mirall de l'altre imatges d'un mateix. Tanmateix, també hi porta al límit del grotesc dos fonaments de la seva art literària: una poètica basada en la tensió entre contraris i unes solucions estilístiques que deriven de la imitació irònica dels models romàntics, decadentistes, neoclàssics, fulletonescos i cinematogràfics, que pren com a referència.

Proper a les formes de l'expressionisme alemany, amb *Ariadna al laberint grotesc* (1935) Espriu culmina el viratge paròdic de la seva narrativa. El recull de contes és una tragèdia cosida amb fragments de l'home contemporani, corromput per una educació superficial, esclau per la pròpia naturalesa indigna i atrapat en un laberint que, ple de monstres i buit de transcendència, és símbol de l'ocàs de la civilització occidental, com havia anunciat l'historiador i filòsof alemany Oswald Spengler. La conseqüència política del desastre social és l'agonia del país, que Espriu cartografia amb dos topònims grotescos incorporats a l'univers literari: Konilòsia —*terra de conills*—, amb què designarà a partir d'ara Espanya, i Lavínia, Barcelona. Els personatges que els poblen són éssers estrafets per un tret físic, moral o intel·lectual degradat a

partir dels quals denuncia una societat deshumanitzada pels efectes de la modernitat tardana, filla de l'idealisme, el laïcisme, els totalitarismes i la superficialitat de la cultura urbana burgesa. Enfonsat el principi de versemblança i de percepció unívoca de la realitat, Espriu construeix un univers literari que n'és un reflex deformat, amb una llengua rica de registres, un estil conceptista i un culturalisme que satura el text de jocs i remissions a la seva pròpia obra i a la tradició occidental.

Els de Guerra Civil seran uns temps d'una producció literària intensa, refugi de l'escriptor en uns anys difícils. És el cas de *Letizia*, que combina el tema de l'oblit i el record dels morts amb el motiu del doble, central a *Miratge a Citera*, buscant la imitació entre irònica i lírica dels llocs comuns i estereotips lingüístics de les històries de fenòmens paranormals d'Edgar Allan Poe. També de *Fedra*, una adaptació en prosa de la traducció lliure al català que ell mateix havia fet el 1936 de la versió teatral del mite escrita per Llorenç Villalonga el 1933 a partir de Racine i d'Unamuno, ambientada a la Mallorca contemporània en el context del declivi de la noblesa. Les dues *nouvelles*, les darreres, reprenen la reflexió sobre la mort i la identitat, i de l'amor com a principi d'engany i motor per a l'autoconeixement. *Petites proses blanques* marca una deriva cap a la prosa poètica que cerca en la mitografia del Montseny figures pròpies de la rondallística universal i del conte infantil amb què Espriu trenca, amb ironia i un moralisme àcid, els esquemes tradicionals de la llegenda i la faula, i representa la dialèctica circular de les forces inexorables de la natura: fertilització i destrucció, dominació i subordinació, vida i mort. Si alguna cosa tenen en comú les tres obres anteriors —*Letizia*, *Fedra* i *Petites proses blanques*—, que es van publicar juntes el 1937 dins de *Letizia i altres proses*, és un llenguatge simbòlic i un estil essencialitzat que comença a derivar cap a la lírica. Les proses poètiques de *La pluja*, escrites entre el 1936 i el 1938 encara que no es publicarien plegades fins al 1952 dins d'*Anys d'aprenentatge*, són l'epígon d'aquest procés i l'inici d'un diàleg poètic amb

Bartomeu Rosselló-Pòrcel, l'amic poeta mort el gener del 1938. Al final de la seva producció narrativa dels anys trenta, Espriu haurà posat les bases de l'imaginari simbòlic que, en el seu conjunt, articula un pensament filosòfic i religiós que creixerà en densitat i matisos en el teatre i la poesia.

Just a les acaballes de la guerra a Catalunya, el març del 1939, escriu *Antígona* a partir de les elaboracions del mite d'Èsquil, Sòfocles i Eurípides. A poques setmanes de la instauració de la dictadura a tot el territori espanyol, Espriu assumeix per primera vegada una veu compromesa, crítica però distanciada, del nihilisme propi de la narrativa grotesca, amb un missatge de perdó i tolerància com a remei per suturar les ferides de la guerra. Com un mirall deformat, després de gairebé una dècada de franquisme, *Primera història d'Esther* (1948) és, en canvi, una paràbola que il·lumina les conseqüències d'haver negligit aquell principi ètic de clemència. Per això, davant el personatge que ha generat més tradició filosòfica sobre la justícia hi acara el llibre d'Esther, la llegenda jueva més qüestionada teològicament de l'Antic Testament, entre altres coses, per una concepció de la justícia basada en el dret de venjança sobre l'enemic. La tragèdia grotesca, que és d'una grandiositat lingüística sense precedents, baixa al pou dels gèneres populars, que combina amb el monòleg dramàtic, la lírica o els gèneres normatius i sapiencials hebraics, per representar, des d'una visió titellesca de l'home, el retaule de variacions de la mort i de la tirania del més fort com a manifestació i fonament religiós del pecat. Fins al 1976 no escriurà cap altra obra teatral: *Una altra Fedra, si us plau*, a petició de Núria Espert.

A més del teatre, els anys immediatament posteriors a la Guerra Civil els dedica al conreu de la poesia, a causa de les limitacions de la censura, el gir en la situació professional, que li retallaria molt el temps d'escriptura, i també de la deriva de la prosa cap al conceptisme i el simbolisme. *Les cançons d'Ariadna* (1949) serà un sumari actualitzat de temes de la seva obra fins ara, que connecta, a més, l'univers literari d'abans i de després

de la guerra; per això serà el pòrtic d'entrada a la poesia en les obres completes.

Només tres anys abans, el 1946, havia publicat clandestinament *Cementiri de Sinera*, el llibre que posava nom al mite de Sinera, construït entorn de l'elegia dels morts, que l'experiència de les guerres civil i mundial havia convertit en un plany col·lectiu. Comença a partir d'aquest llibre un itinerari on el jo poètic fa recerca especulativa sobre els fonaments de la identitat col·lectiva i personal; sobre la transcendència i la mort. El 1952 publica *Les hores* (ampliat el 1955), una reflexió sobre la mort a partir de l'evocació de Bartomeu Rosselló-Pòrcel, en la primera part, i sobre la funció de la poesia, en la segona, que culmina a la tercera amb una perspectiva històrica que incorpora el factor col·lectiu. I també *Mrs. Death*, «una petita comèdia dantesca» —com Espriu mateix la definia— representada com un teatre de titelles en què el lector-espectador és convidat a baixar de nou a l'Infern de la postguerra mundial i a pujar, passant pel purgatori, al paradís de la paraula com a via de perfeccionament ètic i intel·lectual. *Final del laberint* (1955) clou el cicle sobre la mort amb un llibre místic d'una complexitat simbòlica densíssima articulada entorn d'una dialèctica de contraris i la retòrica del silenci fonamentades en la filosofia de Meister Eckehart i Nicolau de Cusa. Per fer evident que aquests llibres formen un cicle poètic tancat, Espriu els va donar una seqüència numèrica de poemes: 30, *Cementiri de Sinera*; 44, *Les hores*; 40, *Mrs. Death*; 44, *El caminant i el mur*, i 30, *Final del laberint*.

El 1960 publicà un dels seus llibres més celebrats, *La pell de brau* (1960), sobre el mite de Sepharad, la península Ibèrica com a espai de convivència de cultures. Adreçat als joves, que començaven a protagonitzar enfrontaments amb el règim com els fets del Paranimf del febrer del 1957 —el llibre, el començà a escriure al juny—, amb un llenguatge que integra certes formes de la poesia realista, el poemari és una denúncia de les injustícies del franquisme i un clam per la reconciliació nacional com a mesura

per superar el trauma de la guerra. Serà l'obra que contribuirà com cap altra a popularitzar la poesia d'Espriu i també la imatge d'escriptor compromès amb el seu poble. Això no obstant, la por que entenguessin el seu gest en clau ideològica i no com una voluntat de servei va dur Espriu a abandonar el cicle col·lectiu i retornar als temes antics amb *Llibre de Sinera* (1963). El 1967 escriu *Per al llibre de salms d'aquests vells cecs*, quaranta haikus basats en la interpretació del pintor Brueghel el Vell de la paràbola dels cecs (Mt 15:14), que són una veritable recerca literària que explora els límits de les característiques de la seva poètica. I el 1970, *Setmana santa*, una meditació gnòstica bastida amb el canemàs de la mística jueva sobre la passió de Crist a partir de l'Evangelí segons Marc, i de Joan en certs passatges.

A partir dels anys seixanta, però, una part no pas menor de la seva obra és de circumstància, fruit d'encàrrecs o de col·laboracions amb artistes com Ricard Salvat, amb qui va escriure muntatges basats en la seva obra, com *Gent de Sinera* (1963) o *Ronda de mort a Sinera* (1965), o el músic Manuel Nani Valls, per a qui va escriure la lletra de *Les veus del carrer* (1966) i *D'una vella i encerclada terra* (1979). La seva predilecció per les arts plàstiques va donar fruits com *Aproximació a tres escultures de Subirachs* (1960), *Aproximació, tal vegada el·líptica, a l'art de Pla Narbona* (1968), *Formes i paraules. Aproximació a l'art d'Apelles Fenosa, en homenatge* (1975) i *Les roques i el mar, el blau. Dibuixos, amb algun mot, de temes clàssics a cura de Cèsar Estany* (1976), un recull de personatges i escenes de mitologia clàssica que el 1981 va ampliar. Seria el seu darrer llibre. La mort, força gravitatòria del seu món literari i filosòfic, va interrompre el 1985, a més d'una vida compromesa amb la cultura, un grapat de títols no nats.

Bibliografia:

Rosa DELOR, *Salvador Espriu, els anys d'aprenentatge, 1929-1943*, Barcelona, Edicions 62, 1993.

Agustí ESPRIU i MALAGELADA, *Aproximació històrica al mite de Sinera*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2010.

Olívia GASSOL BELLET, «*La pell de brau*» de Salvador Espriu o el mite de la salvació, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2003.

Carles MIRALLES, *Sobre Espriu*, Barcelona, Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona, 2013.

Agustí PONS, *Espriu, transparent. Biografia*, Barcelona, Proa, 2013.

1918

Maria Aurèlia Capmany. La nostra Simone de Beauvoir

Si hi ha una dona completa a la cultura catalana, aquesta és Capmany. Crescuda amb els valors republicans, va patir la Guerra Civil i la llarga postguerra. Antifranquista convençuda, va arribar a la Transició sent ja mestra de les generacions més joves. Novel·lista, assagista i dramaturga, destaca per haver explorat la condició femenina en assajos com *La dona a Catalunya* i en novel·les com *Felicitat, jo soc una dona*, que la van convertir en un referent feminista i li han valgut el sobrenom de «la nostra Simone de Beauvoir». Va ser també regidora de Cultura de l'Ajuntament de Barcelona.

Quan Montserrat Roig, la seva deixeble avantatjada, va entrevistar l'escriptora Maria Aurèlia Capmany i Farnés (Barcelona, 1918-1991) en el programa televisiu *Personatges*, va afirmar que el record de l'Institut Escola era una de les coses més lluminoses de la seva vida, i amb ell els il·lusionats anys de la Segona República en què va forjar-se la seva personalitat. A Capmany la Guerra Civil la va agafar encara molt jove, però prou lúcida per advertir que l'estiu del 1939, l'inici del franquisme, liquidava tota una època. Que Pilar Primo de Rivera, representant màxima de la Sección Femenina de la Falange, fos una enemiga acèrrima de «la niña del Instituto Escuela», és a dir, de les noies que havien crescut a la llum dels valors republicans, que Capmany conservà sempre, tindria com a conseqüència natural en ella un antifranquisme sense esquerdes.

VIDES CATALANES QUE HAN FET HISTÒRIA

Sota la direcció de
Borja de Riquer

Assessors:

Joaquim Albareda
Mita Casacuberta
Isabel Rodà
Josep M. Salrach

Edicions 62

Barcelona

TAULA

Primera edició: novembre del 2020

© d'aquesta edició: Edicions 62 s.a.,
Diagonal, 662-664 - 08034 Barcelona
www.edicions62.cat
info@edicions62.com

© Direcció i redacció dels seus textos, Borja de Riquer 2020
Drets negociats a través d'Asterisc Agents
© Assessorament i redacció dels seus textos, Joaquim Albareda,
Mita Casacuberta, Isabel Rodà i Josep M. Salrach, 2020
© Pròleg i redacció dels seus textos, Josep Ramoneda, 2020
© Els autors, pels seus textos, 2020

Compost a La Letra, s.l.
Gran Via Corts Catalanes, 617 - 08007 Barcelona
Imprès a Liberdúplex

DIPÒSIT LEGAL: B. 18.390-2020
ISBN: 978-84-297-7884-7

Amb la col·laboració del Departament de Cultura

 Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura

El paper utilitzat per a la impressió d'aquest llibre té la qualificació de paper ecològic i procedeix de boscos gestionats de manera sostenible.

Queda rigorosament prohibida sense autorització escrita de l'editor qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra, que serà sotmesa a les sancions establertes per la llei. Podeu adreçar-vos a Cedro (Centro Español de Derechos Reprográficos, www.cedro.org) si necessiteu fotocopiar o escanejar algun fragment d'aquesta obra (www.conlicencia.com).

Pròleg: Història encarnada	7
Introducció: El temps de la biografia	11
<i>Edat antiga</i>	19
<i>L'edat mitjana</i>	71
<i>L'època moderna</i>	233
<i>Vides als temps contemporanis</i>	373
Els autors	977
Índex general	997